

УДК 347.939

ПИТАННЯ ЗАКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ

QUESTION OF CLOSING THE PROCEEDINGS IN CIVIL CASE

Масюк В.В.,

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри правосуддя*

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню підстав закриття провадження у цивільній справі. Розглянуто проблеми припинення розгляду цивільної справи без ухвалення судового рішення і на основі аналізу чинного законодавства й судової практики узагальнено, що зокрема різне розуміння досліджуваного інституту у цивільному, господарському і адміністративному судочинстві детермінує проблеми його застосування. Пропонується на законодавчому рівні в означених видах судочинства уніфікувати підстави припинення судової справи без ухвалення судового рішення.

Ключові слова: закриття провадження, підстави закриття провадження, ухвала, відмова від позову, цивільний процес.

Статья посвящена исследованию оснований прекращения производства по гражданскому делу. Рассмотрены проблемы прекращения рассмотрения гражданского дела без принятия судебного решения. На основе анализа

действующего законодательства и судебной практики обобщено, что, в частности, различное понимание исследуемого института в гражданском, хозяйственном и административном судопроизводстве детерминирует проблемы его применения. Предлагается на законодательном уровне в указанных видах судопроизводства унифицировать основания прекращения судебного дела без принятия судебного решения.

Ключевые слова: закрытие производства, основания прекращения производства, решение, отказ от иска, гражданский процесс.

The article investigates the issue of grounds closing the proceedings in a civil case. The was investigated problem of terminating the proceeding of the civil case without adjudication on the basis of analysis of current legislation and judicial practice, are summarized, that such a different understanding of the studied institute in civil, commercial and administrative procedures determines the problems of its application. Is proposed at the legislative level in the specified kinds of justice unify the grounds for termination of court case without adopting a judgment.

Key words: close the proceedings, settlement, judgment, rejection of the claim civil procedure.

Постановка проблеми. Чинне цивільне процесуальне законодавство України передбачає процедуру закриття провадження у справі, у деяких випадках пов'язану з неможливістю її розгляду за правилами Цивільного процесуального кодексу, а також настанням об'єктивних обставин, що виключають можливість винесення рішення по справі, що вже розпочалася. Важливість існування цього інституту підтверджується положеннями ст. 206 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), відповідно до якої у разі закриття провадження у справі повторно звернення до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається [1].

Стан дослідження. Особливості закриття провадження у справах цивільної юрисдикції досліджували такі науковці в галузі цивільного процесу, як В.В. Комаров, В.А. Кройтор, В.І. Тертишніков, Я.Ф. Фархтдінов, С.Я. Фурса та ін. Однак актуальність вказаної проблематики залишається значною з огляду на подальшу диференціацію судових процедур та способів захисту цивільного права. Невирішеними є питання стосовно значення ухвал суду, якими закрито провадження по справі у різних видах судочинства (цивільному, адміністративному, господарському), немає єдності розуміння змісту цього процесуального інституту цивільного судочинства як серед теоретиків так і практиків.

Метою статті є висвітлення підстав, які обумовлюють закриття провадження у цивільній справі на основі аналізу процесуального законодавства, судової практики, наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. Зміст поняття закриття провадження у справі розкривається у доктрині цивільного процесуального права по-різному. Це інститут визначають як форму закінчення розгляду цивільної справи без винесення судового рішення, з огляду на виявлення після відкриття провадження обставин, з якими закон пов'язує неможливість судового розгляду справи [2, с. 493]. Деякі вчені вважають, що закриття провадження у справі – це один із видів ускладнення цивільного судочинства, що полягає у закінченні провадження у справі без ухвалення судового рішення та неможливості його повторного відкриття в суді за тотожною заявою [3, с. 655]. Однак з даним твердженням не можна цілком погодитися, оскільки воно не повністю відповідає положенням чинного Цивільного процесуального кодексу України. Незважаючи на те, що ч. 3 ст. 206 ЦПК і передбачає,

що у разі закриття провадження у справі повторно звернення до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається, вона містить і виключення з цього твердження, що знаходить своє відображення у положенні, що наявність ухвали про закриття провадження у зв'язку з прийняттям відмови позивача від позову не позбавляє відповідача в цій справі права на звернення до суду за вирішенням цього спору. Тобто, хоча фактично кодекс після закриття провадження по справі забороняє позивачу звернутися до первісного відповідача до суду з тим самим позовом, провадження щодо якого вже було закрито, проте він не забороняє звернутися до суду з цим позовом відповідачу (уже у якості позивача) для вирішення цього спору у випадку, коли провадження по справі було закрито спочатку у зв'язку з відмовою позивача від позову.

Перелік випадків, які є підставою для закриття провадження по справі, передбачено в положеннях статті 205 ЦПК і, як зазначає Пленум Верховного суду України в п. 33 Постанови «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» від 12 червня 2009 р., суд зупиняє або закриває провадження у справі чи залишає заяву без розгляду з підстав, передбачених, відповідно, статтями 201, 202, 205, 207 ЦПК, перелік яких є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає [4]. Саме тому за чинним законодавством закрити провадження у справі можливо лише у семи випадках, кожен з яких потребує характеристики.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 205 ЦПК, суд своєю ухвалою закриває провадження по справі, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства. Як відомо, в порядку цивільного судочинства розглядаються справи щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин. Проте, незважаючи на існування цієї норми, найчастіше проблеми при застосуванні п. 1 ч.1 ст. 205 ЦПК виникають при неправильній визначеності підсудності конкретної справи, оскільки, згідно п. 3 ч. 1 статті 15 ЦПК, окрім цих справ, суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи щодо: інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства. Фактично проблемами, що виникають при цьому, стосу-

ються переважно випадків розмежування цивільної і адміністративної або ж господарської юрисдикції в контексті вирішення конкретних справ, оскільки в одних випадках суди виносять постанову про закриття провадження у справі навіть коли справа має розглядатися за правилами цивільного процесуального закону, а в інших продовжують розгляд справи незважаючи на те, що конкретний спір має розглядатися за правилами іншого судочинства. Це призводить до випадків, коли у справі, яка переглядалась апеляційною інстанцією, суд касаційної інстанції постановляє ухвалу про закриття провадження і всі зусилля, затрати як матеріального, так і не матеріального характеру, зводяться нанівець, що з огляду на потребу застосування принципу економності в сучасному судочинстві є недопустимим.

Окрім цього, важливе значення має два моменти. По-перше, позивач, який звернувся до суду, має мати процесуальну правоздатність. Мова йде про ті випадки, коли на момент відкриття провадження по справі судові не було відомо, що позивач є неправоздатним по даній справі, і фактично судовий розгляд справи вже розпочався, що робить неможливим повернення позовної заяви на даній стадії. По-друге, спір відповідно до чинного законодавства може розглядатися у судовому порядку. Тут важливе значення має саме неправильне визначення підсудності, а наявність так званого «спору про право», яким є розбіжності юридично-заінтересованих осіб з приводу суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, які виникли, заявлені заінтересованою особою в певному порядку, встановленому законом, за відсутності можливості їх реалізації без рішення суду, оскільки для інших спорів законодавство не передбачає можливості їх судового вирішення.

Пункт 1 ч. 1 ст. 205 ЦПК передбачає, що підставою для закриття провадження по справі є набрання законної сили рішення суду або ухвали суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або укладенням мирової угоди сторін, ухвалені або постановлені з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. Ця підстава, в свою чергу, поділяється на набрання законної сили рішення суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав та на набрання законної сили ухвали суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або укладенням мирової угоди сторін, ухвалені з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. Якщо з рішенням суду питань не має виникати, оскільки даний спір уже був вирішений у судовому порядку іншим чи тим самим судом, то при застосуванні ухвали про закриття провадження у справі спостерігається деяка неврегульованість з п.п. 3 і 4 ч.1 статті 205 ЦПК, де відмова позивача від позову за умови, що вона прийнята судом, і укладення сторонами мирової угоди з подальшим її визнанням судом є самостійними підставами для закриття провадження у справі, після встановлення яких, відповідно до положень ч. 1 ст.

206, суд має постановити ухвалу про закриття провадження у справі.

Тому фактично застосування п. 2 ч. 1 статті 205 ЦПК в контексті наявності ухвали суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або укладенням мирової угоди сторін можливе лише за умови їх ухвалення іншим судом під час розгляду справи в первісному суді, який не було повідомлено про розгляд цієї справи в іншому суді, оскільки в іншому випадку суд мав би відмовити у відкритті провадження по справі.

Суттєве значення у таких випадках мають три елементи: сторони, предмет і підстава позову, які мають збігатися для застосування п. 2 ч. 1 ст. 205 ЦПК. В даному випадку ЦПК виходить із загального правила про те, що з однією і тою ж вимогою можна звертатися до суду лише один раз [5, с. 220]. Судове рішення (і рішення суду, і ухвала суду), яке набрало законної сили, набуває якості виключності та обов'язковості для усіх без винятку суб'єктів

Окрім цього, як уже зазначалося, суд закриває провадження у справі, якщо позивач відмовився від позову, і відмова прийнята судом. Застосування цієї підстави передбачає лише перевірку судом повноважень представника позивача на право відмовитися від позову. При цьому суд не приймає відмову від позову у справі, в якій особу представляє її законний представник, якщо його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє. Відповідно ж до ч. 3 статті 174 ЦПК, у разі відмови позивача від позову суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі.

Підставою для закриття провадження по справі є п. 4 ч. 1 ст. 205 ЦПК, відповідно до якого суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо сторони уклали мирову угоду і вона визнана судом. Як зазначає Л. Фединяк, «мирова угода – це укладена сторонами і затверджена судом угода, відповідно до якої позивач і відповідач шляхом взаємних поступок ліквідують цивільно-правовий спір, що виник між ними» [6]. Відповідно ж до ч. 2 ст. 175 ЦПК, сторони можуть укласти мирову угоду і повідомити про це суд, зробивши спільну заяву, при цьому вбачається правильним, коли мирову угоду та спільну заяву сторони подадуть у письмовому вигляді, що усуває низку можливих проблем, які можуть виникати при застосуванні наслідків ухвалені судом ухвали про визнання мирової угоди.

Ще однією підставою для закриття провадження по справі є п. 5 ч. 1 ст. 205 ЦПК, згідно якого суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо є рішення третейського суду, прийняте в межах його компетенції, з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, за винятком випадків, коли суд відмовив у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або повернув справу на новий розгляд до третейського суду, який ухвалив рішення, але розгляд справи у тому самому третейському суді виявився неможливим. Питання існування та правової природи третейських судів до цього часу залиша-

ється повністю не вирішеним у правовій доктрині, що найчастіше пов'язується з проблемами визнання третейських судів судовими органами або ж органами альтернативної юрисдикції, що є формою несудового захисту порушених справ.

Наступною підставою є смерть фізичної особи, яка була однією із сторін у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва. За загальним правилом, встановленим ч. 1 ст. 37 ЦПК, у разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи, заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд залучає до участі у справі правонаступника відповідної сторони або третьої особи на будь-якій стадії цивільного процесу. Однак Цивільний кодекс у статті 1219 встановлює правовідносини, що не допускають правонаступництва, встановлюючи, що не входять до складу спадщини права ті обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема: 1) особисті немайнові права; 2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами; 3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом; 5) права та обов'язки особи як кредитора або боржника за зобов'язанням, якщо воно є нерозривно пов'язаним з його особою, і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою [7].

Окремо слід зазначити, що у випадках, коли особа померла або було припинено юридичну особу під час оскарження судового рішення, яке вже набрало законної сили (наприклад у порядку касаційного провадження), і спірні правовідносини не допускають правонаступництва, то це, згідно ч. 2 ст. 340 ЦПК, не може бути підставою для скасування законного і обґрунтованого рішення судів попередньої інстанції з закриттям провадження по справі.

Останньою підставою для закриття провадження у справі є п. 7 ч. 1 статті 205 ЦПК, згідно якої суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо: ліквідовано юридичну особу, яка була однією із сторін у справі. Говорячи про цю підставу для закриття провадження у справі, варто відмітити, що обставини її застосування майже повністю збігаються з попередньою підставою, що дає змогу деяким науковцям розглядати їх як єдину підставу для закриття провадження у справі.

Ряд вчених вважають, що повторне звернення до суду у разі закриття провадження у цивільній справі все ж таки можливе, проте у деяких випадках. Зокрема, у тому випадку, коли закриття провадження відбулося у зв'язку з відмовою позивача від позову [3, с. 658].

Особливу увагу слід звернути на відмінності у підставах закриття цивільної та господарської справи. Господарський процесуальний кодекс (далі – ГПК) передбачає у статті 80 власне підстави припинення провадження по справі [8]. Вказані підстави, маючи однакову правову природу, значно відрізняються від

тих, які обумовлюють закриття цивільної справи. Зокрема, у господарському процесі це припинення провадження по справі у зв'язку з відсутністю предмета спору. У цивільному судочинстві відсутність предмета спору тягне за собою ухвалення рішення суду про відмову у задоволенні позову.

Певною мірою аналогічна ситуація знаходить своє відображення під час аналізу ст. 157 Кодексу адміністративного судочинства, яка передбачає підстави закриття адміністративної справи [9]. Проте в даному випадку відмінності у підставах закриття адміністративної справи мають особливості у зв'язку характером спорів за участю суб'єкта владних повноважень. Зокрема, це відсутність рішення третейського суду – як підстава до закриття справи, оскільки публічно-правові спори не можуть бути предметом розгляду третейського суду.

За роки існування інституту закриття провадження у справі доктриною цивільного процесуального права розроблено класифікацію підстав закриття провадження справи. Так, у науковій літературі зустрічаються різні класифікації. Значного поширення набув поділ підстав для закриття провадження по справі на дві групи: 1) обставини, які свідчать про відсутність у заявника права на пред'явлення позову (п.п. 1, 2, 5 ч. 1 ст. 205 ЦПК); 2) обставини, які виникають після порушення провадження в справі та свідчать про ліквідацію спору або неможливість подальшого провадження в справі (п.п. 3, 4, 6, 7 ч. 1 ст. 205 ЦПК).

У літературі поділяють підстави закриття провадження на такі, які підтверджують: 1) неправомірність виникнення процесу (п.п. 1, 2, 5 ч. 1 ст. 205 ЦПК); 2) неможливість його подальшого продовження (п.п. 6, 7 ч. 1 ст. 205 ЦПК); 3) недоцільність його продовження (п.п. 3, 4 ч. 1 ст. 205 ЦПК) [2, с. 493].

Окрім даних класифікацій підстав для закриття провадження у справі, вважаємо за доцільно провести їх поділ на підстави для закриття провадження у справі об'єктивного характеру (тобто ті, які не залежать від волевиявлення сторін цивільної справи, п.п. 1, 2, 5, 6, 7 ч. 1 ст. 205 ЦПК) та на підстави для закриття провадження у справі суб'єктивного характеру (тобто ті, які безпосередньо залежать від волевиявлення сторін по цивільній справі, п.п. 3 4 ч. 1 ст. 205 ЦПК).

Висновки. Підсумовуючи, слід відмітити, що існування в цивільному процесуальному праві України інституту закриття провадження по справі має певні проблеми застосування. Наявність різних точок зору науковців і правозастосовників на можливість вторного звернення до суду у разі закриття цивільної справи не завжди сприяє вирішенню завдань, поставлених перед цивільним судочинством. З огляду на різні підходи до розуміння підстав закриття провадження по справі у цивільному, господарському, адміністративному судочинствах, пропонуємо їх уніфікувати на законодавчому рівні. Подальші наукові дослідження означеної проблематики можуть стосуватися дослідження нових підстав закриття провадження по цивільній справі та подальшої доктринальної розробки уже наявних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 берез. 2004 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2005. – № 40–42. – Ст. 492.
2. Кравчук В.М.: науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України / В.М. Кравчук, О.І. Угриновська. – К.: Істина, 2006. – 944 с.
3. Цивільний процес України: академічний курс: [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.]; [за ред. С. Я. Фурси]. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. – 848 с.
4. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції [Електронний ресурс]: Постанова Пленуму Верховного суду України № 2 від 12 червня 2009 р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09>.
5. Сенік С. Відмова у відкритті провадження у цивільній справі / С. Сенік // Вісник львів. УН-ТУ Серія юрид. 2011. Вип. 53. С. 218–224.
6. Федіняк Л. Мирова угода як спосіб врегулювання цивільно-правових спорів: окремі питання [Електронний ресурс] / Л. Федіняк // Право України. – 2003. – № 4. – Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/period/chapter/2/25/881>
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
8. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06 листоп. 1991 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
9. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 лип. 2005 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2005. – № 35-36. – Ст. 446.